

SASS ATTILA

EGYETEMI HALLGATÓK A PEDAGÓGUSPÁLYA
VÁLASZTÁSÁNAK INDÍTÉKAIRÓL

A felnövekvő nemzedékek pályaválasztási elképzelései számos társadalmi-mikrokörnyezeti tényező hatásrendszerében formálódnak. Különösen fontos időszakot jelentenek a középiskolás évek, mivel — a korosztályok nagy százalékának — ekkor szükséges először tisztázni, megfogalmazni és pontosítani az egyéni törekvéseket, célokat. A pályaválasztás kérdésköre igen bonyolult, a döntésekben a céltudatos (családi, iskolai stb.) irányítás mellett (illetve azokkal szorosan összefonódva, de nem feltétlenül azokat erősítve) általában jelen vannak a társadalmi környezet spontán hatásai. Mindezek közös eredője lesz a tényleges döntés. Az egyéni elképzelések elemzése, a döntésben szerepet játszó tényezők értékelése — annak ellenére, hogy minden döntés egyedi, szubjektív — fontos információkat szolgáltat a középiskolai pályairányítás számára, és hozzájárulhat a pályaelképzelések társadalmilag szükséges erősítéséhez, illetve korrekciójához. Felhívhatja a figyelmet azokra a spontán, de igen erős hatást gyakorló környezeti-gazdasági tényezőkre, amelyek következményeivel távlatilag minden esetben számolni kell.

A pályaelképzelések alakulása

A középiskolások pályaelképzeléseinek formálása szempontjából igen fontos a továbbtanulás, különösen a pedagógusképző felsőoktatási intézményekbe irányítás kérdése. A pedagóguspályára jelentkező tanulók lényegében csak közvetett információk alapján alakíthatják ki elképzeléseiket, mivel a tényleges tevékenység előzetes megismerésére nincs lehetőségük. A közvetett információk erőteljesen befolyásolhatják érdeklődésük, törekvéseik alakulását, motiválhatják a pedagóguspálya iránti vonzalmat vagy elutasítást. A közvetett információk körében nagy fontosságúak azok, amelyeket a tanulók az iskola mindennapi gyakorlatában szereznek tanáraik tevékenységéről. Nem hanyagolhatók el azonban az iskolán kívüli mikro- és makrokörnyezet hatásai sem,

mivel azok a pedagóguspálya társadalmi megítélését, értékelését — az esetek többségében élő, személyes kapcsolattal rendelkező források szubjektív értelmezésében — közvetítik.

A választást befolyásoló tényezők között nem lenne szerencsés rangsort felállítani, mert a valóságban egymástól jól elkülöníthetően aligha jelennek meg. Számos esetben ok-okozati viszonyban is állnak, és következményeik sem határozhatók meg differenciáltan. Ennek ellenére a pedagóguspálya választásának indítékait több megközelítésben is elemezhetjük. A pályaindítékok megfogalmazása általában közvetlenül a tényleges választás előtt (a középiskola utolsó évében) történik meg, tehát olyan szituációban, ahol a reális indítékok feltárása a legritkább esetben ad lehetőséget a ténylegesen ható motívumok értékelésére. Az indítékok vizsgálatát és elemzését az is nehezíti, hogy bonyolult hatásrendszert képeznek, amelyből egy-egy (vagy néhány) tényező kiemelése hibás következtetések levonásához vezethet.

Felsőfokú tanulmányaikat folytató leendő pedagógusok körében végzett vizsgálatok lehetővé teszik, hogy a megkérdezettek lényegében ne "az elvárt" válaszokat fogalmazzák meg, így a valóságot tartalmában jobban megközelítő információkat szolgáltatassanak pályaválasztásukról. Az időbeli "távolság" ugyancsak hozzájárulhat ahhoz, hogy a pályaválasztási indítékok fontossági "fajsúlyáról", hatásszínvonalukról — a szubjektív megítélés ellenére is — reálisabb képet kapjunk.

Az elmúlt években a pedagógiai szaksajtóban élénk vita bontakozott ki a pedagógusképzésről, amely a pedagóguspálya választásának indítékait is több oldalról érintette. A téma elemzése és taglalása során többen felhívták a figyelmet arra, hogy a pedagógusképző intézményekbe történő jelentkezés (a pályaválasztás irányítása és körülményei) számos tényező függvénye. A pályaválasztást nem elemezhetjük kizárólag az egyén oldaláról, hiszen "... az nemcsak az egyén magánügye, hanem társadalmi közügy is".¹ Az egyéni és a társadalmi érdekek összehangolásában azonban számos, nemegyszer egymásnak ellentmondó hatású tényező játszik szerepet. "A pályaválasztást nagymértékben befolyásolja nemcsak a szülők, tanárok, az osztályfőnökök hatása, hanem a pálya társadalmi, gazdasági presztízse is."² A pedagóguspálya választásának

¹Völgyesy Pál: A pályaeorientációs és pályaválasztási tanácsadás helyzete és feladatai = Tanulmányok a felsőoktatás köréből, 1978. I.

²Mészöly Magda: A tanítóképzés kritikája a Pedagógiai Szemle és a Felsőoktatási Szemle 1982—1983-ban megjelent írásai alapján. In: A tanítóképzés kritikus pontjai. Vélemények, kutatási lehetőségek. Oktatáskutató Intézet, Bp., 1985.

ellentmondásos indítékrendszere hatására egyre szűkül a "merítési lehetőség", így a képzés — és a későbbi pedagógusi tevékenység — szempontjából is komoly gondokkal számolhatunk. Nyilvánvaló, hogy a pálya társadalmi tekintélyének problémái, a középiskolai képzés ellentmondásosságai miatt erőteljes kontraszelekció érvényesül a választásban is. Ennek "...megállítása csak magas szintű közoktatáspolitikai döntésekkel érhető el, amelyek helyreállítják a pálya társadalmi megbecsülését és presztízsét".³ Az anyagi gondok növekedése nemcsak a már működő pedagógusokat érinti, hanem a pályaválasztást is befolyásolja. "A nagyobb társadalmi, anyagi megbecsülés esetén nőne a jó képességű tanulók jelentkezése a pedagógusképző intézményekbe" — állapítja meg Ladányi Andor.⁴

A pedagóguspálya választásának nemcsak indítékrendszere, hanem az indítékokat befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezőrendszer is igen bonyolult, ellentmondásos elemekből strukturálódik. Ezek erőterében alakul ki a középiskolások tényleges irányulása, és hatásuktól a képzés során sem tekinthetünk el. Elemzésünkben nyilvánvalóan konkrétan nem jelenhetnek meg a felsorolt — és korántsem teljes körű — indítékok külön-külön. Adataink és következtetéseink azonban — úgy véljük — hatásukról és érvényesülésükről mindenképpen fontos információkat szolgáltatnak.

Az adatgyűjtésről

Az indítékok elemzéséhez szükséges információkat pedagógusképző tudományegyetem nappali tagozatos hallgatóitól kérdőíves módszerrel és csoportos beszélgetésekkel biztosítottuk.⁵ Természetesen tudatában vagyunk következtetéseink érvényességének korlátozott voltával, mivel minden választás egyedi és konkrétan meghatározott. Mégis úgy véljük, hogy az elemzés és értékelés — megfelelő konkretizálás és aktualizálás mellett — támpontokkal szolgálhat nemcsak a középiskolák, hanem az egyetemi tanárképzés számára is a pálya iránti hivatástudat formálásához.

A kérdőívben — más információk megszerzésével együtt — három zárt kérdés szolgáltatott közvetlen adatokat a pedagóguspálya választásának indíté-

³Köte Sándor: Megjegyzések a pedagógusképzés továbbfejlesztéséhez = Pedagógiai Szemle, 1983. 10. sz.

⁴Ladányi Andor: Gondolatok a pedagógusképzés továbbfejlesztéséről = Pedagógiai Szemle, 1983. 3. sz., 1983. 4. sz.

⁵Az adatfelvételt 1983-ban szerveztük meg. Összesen 169 tanár szakos hallgatót kértünk információszolgáltatásra. (A minta összetétele: nők: 117 fő, férfiak: 52 fő; bölcsész: 92 fő, természettudományi kar: 77 fő.)

kairól. A válaszok összevetésénél árnyaltabb képet kívántunk kapni, ezért a zárt kérdések — tartalmi vonatkozásban — megegyeztek, csak terjedelemben tértek el egymástól.⁶ Így nemcsak a válaszok együttes elemzése, hanem az adatok elégségesnek ítélt belső kontrollja is biztosíthatónak tűnt.

A válasz-lehetőségek között olyan indítékokat soroltunk fel, amelyeket középiskolás osztályfőnököktől kapott információk összegzésével fogalmaztunk meg.⁷ A hallgatókat arra kértük, hogy a felsorolt indítékok fontosságát — saját választásuk szempontjából — az adott besorolás alapján állapítsák meg.⁸

A pályaválasztási indítékokat tartalmuk és forrásuk alapján hat csoportba soroltuk. Az első csoportban azok kaptak helyet, amelyek forrása a pedagógus megfigyelt tevékenysége, tartalmuk azonban csak általános vonásokkal jellemezhető. Középiskolás osztályfőnökök véleménye szerint talán nincs is olyan tanuló, aki választását ne indokolná, magyarázná azzal, hogy "szeret a gyerekekkel foglalkozni" (18.—1.), "a tudás átadásának szépsége" (18.—11.), "az emberformálás lehetősége" (11.—6.) váltja ki vonzalmát a pálya iránt. Ugyanígy megtaláljuk az indítékok között a "vonzott a lehetőség, hogy gyer-

⁶Az adatfelvétel során — más kérdésekkel együtt — az alábbiak vonatkoztak a pályaválasztási indítékokra:

11. kérdés: 1. "szeretek a gyerekekkel foglalkozni", 2. "az osztályfőnöki pályairányítás pozitív hatása", 3. "tehetséget érzek a pályához", 4. "a kötetlenebb munkaidő vonzott", 5. "a pálya társadalmi presztízse vonzott", 6. "az emberformálás lehetősége vonzott", 7. "csak ez a lehetőség volt a továbbtanulásra", 8. "tanárain példája indított a pályára", 9. "szüleim tanácsolták".

12. kérdés: 1. "tanárain alkotó munkája ragadott meg", 2. "a pedagógusmunka társadalmi fontossága motivált", 3. "a választott szaktárgyaiban felső fokú képesítést kívántam szerezni", 4. "jól érzem magam a gyerekek körében, vonzott az a lehetőség, hogy majd gyerekek körében dolgozhatok", 5. "szerettem volna kedvenc szaktárgyaimmel mélyrehatóbban foglalkozni, a szaktárgyak iránti érdeklődés vonzott", 6. "a pedagógus hivatás humanizmusa vonzott", 7. "családi hagyomány az értelmiségi pálya", 8. "tanár szakon a legkönnyebb diplomát szerezni", 9. "véletlen tényezők játszottak szerepet".

18. kérdés: 1. "szeretek a gyerekekkel foglalkozni", 2. "családi tradíció a pedagóguspálya", 3. "tehetséget érzek a pályához", 4. "a szaktárgyak iránti érdeklődés vonzott", 5. "a hosszabb nyári szabadság vonzott", 6. "a kötetlenebb munkaidő motivált", 7. "csak ez a lehetőség volt a továbbtanulásra", 8. "a pálya társadalmi tekintélye motivált", 9. "szüleim tanácsolták", 10. "tanárain példája indított a pályára", 11. "a tudás átadásának szépsége vonzott", 12. "tanár szakon a legkönnyebb diplomát szerezni", 13. "az emberformálás lehetősége vonzott", 14. "véletlen tényezők játszottak szerepet".

⁷1982-ben 6 gimnázium 28 osztályfőnöke adott írásos összefoglalót IV. osztályos pedagóguspályát választó tanulók indítékairól.

⁸Az indítékokat az alábbi értékelés alapján kértük pontozni: 1 = döntő szerepet játszott a választásban, 2 = fontos szerepet játszott a választásban, 3 = bizonytalan vagyok a megítélésben, 4 = nem játszott szerepet a választásban.

mekek körében dolgozhatok" (12.—4.) mellett a "pedagógushivatás humanizmusára" (12.—6.) hivatkozást. Ugyanide soroltuk a "tehetséget érzek a pályához" (18.—3.) indítékot abból a megfontolásból, hogy tartalmilag ez sem fejez ki konkrét motívumot, de forrása a pedagógus tevékenységében gyökerezhet.

A második csoportban a tantárgyakkal (szaktárgyakkal) kapcsolatos indítékok találhatók. A választott szaktárggyal történő behatóbb foglalkozás legkézenfekvőbb lehetőségét a középiskolák tanulói a pedagógusképző intézményekhez (egyetem, főiskola) kapcsolják. Így kaptak helyet ebben a csoportban a "szerettem volna kedvenc tantárgyaimmal mélyrehatóbban foglalkozni" (12.—5.), valamint a "választott szaktárgyaimban felső fokú képezítést kívántam szerezni" (12.—3.) indítékok. Mindkét válasz legfeljebb csak a "foglalkozás" szintjén tartalmaz utalást a pedagóguspályára, tehát önmagukban aligha jelentenek megalapozott pályaválasztási motívumot.

A harmadik csoportba azok kerültek, amelyek forrásául a családot, a szülői házat jelölhetjük meg. Ezen indítékok között a legmegalapozottabb a "családi tradíció, több generációban volt pedagógus a családban" (18.—2.) által motivált választás, amennyiben a tanuló a pályához megfelelő adottságokkal rendelkezik. A "családi hagyomány, hogy valaki értelmiségi pályát választ" (12.—7.) indíték hasonlít az előzőhöz, de annál — a pedagóguspályát illetően — kevésbé körvonalazott. A "szüleim tanácsolták" (11.—9.) válasz kevés értelmi-érzelmi azonosulást sejtet a pedagóguspályával, hatásával mégis számolnunk kell.

A negyedik csoportba az iskola, általában a pedagógus konkrét tevékenysége, illetve a pályaválasztást céltudatosan segítő-irányító osztályfőnök hatását soroltuk. A pedagóguspályára irányításban fontos szerepet kell tulajdonítanunk magának a tanári tevékenységnek, így ennek megfelelően szerepeltettük az indítékok között "a tanárok példáját" (18.—10.), valamint "alkotó tevékenységét" (12.—1.). Külön kiemeltük az "osztályfőnöki pályairányítás hatását" (11.—2.), hangsúlyozva ezzel az osztályfőnök lényeges szerepét.

A pedagóguspálya iránti érdeklődést, a pályára törekvést a társadalmi valóság oldaláról is meg kívántuk vizsgálni azért, hogy árnyaltabb képet kapjunk az irányulást befolyásoló tényezőkről. Ennek megfelelően az ötödik csoportba azokat az indítékokat soroltuk, amelyek ugyan áttételesen, de el nem hanyagolhatóan jelen vannak (vagy a későbbiekben megjelennek) a pedagóguspálya választásában. Így kapott helyet a válaszok között "a pedagóguspálya társadalmi tekintélye vonzott" (18.—8.) mellett a "pedagógusmunka társadalmi fontossága és jelentősége irányított a pályára" (12.—2.) indíték is. Bármilyen pálya választásában lényeges szerepet játszik annak tényleges társa-

dalmi elismertsége, presztízse, amelyről ugyancsak igyekeztünk információkat szerezni "a pálya társadalmi presztízse vonzott" (11.—5.) válasszal. A pálya tekintélyének és presztízisének különválasztását — a középiskolás osztályfőnökök és a hallgatók véleménye alapján — azzal indokoljuk, hogy míg a tekintély esetében a "hivatalos", a "deklarált", addig a presztízis vonatkozásában a társadalmi "közvéleményben" megjelenő értékelés hatását kívántuk feltárni.

A hatodik csoportban több — a pedagóguspálya lényegét és valódi tartalmát alig vagy egyáltalán nem érintő — indítékot foglaltunk egybe. Így kerültek besorolásra "a hosszabb nyári szabadság" (18.—5.), a "kötetlenebb munkaidő" (18.—6.) indítékok. Ugyanezen csoportban szerepeltettük a "tanár szakon a legkönnyebb diplomát szerezni" (12.—8.), a "csak ez a lehetőségem volt a továbbtanulásra" (11.—7.), illetve a "választásban véletlen tényezők játszottak szerepet" (18.—14.) magyarázatokat. Ezek azért fontosak, mert a pedagóguspálya választásának tartalmilag igen heterogén motívumaira mutatnak, és — bizonyos vonatkozásban — magyarázattal is szolgálhatnak számos aktuális kérdésben (színvonal, pályaelhagyás stb.).

A pedagóguspálya választása indítékainak általunk végrehajtott elemzése természetesen számos kérdést felvet. A leglényegesebbnek azt tartjuk, hogy az indítékok vizsgálatában a hallgatók majdnem három évre "tekintenek vissza". Nyilvánvalóan az egyetemen töltött három esztendő "korrigálta" álláspontjaikat. A hallgatókkal folytatott beszélgetések során azonban körvonala-zódott, hogy ez a "korrigálás" nem torzította el, hanem éppen pontosabbá tette korábbi indítékaikat, így azok a feltételezhető átértékelés ellenére tartalmukban nem változtak. A "visszatekintés" mind a tanárképzés, mind a középiskolai pályairányítás számára pontosabb és konkrétabb útmutatásokkal szolgálhat. Vizsgálati adatainkat és következtetéseinket főleg ebből a szempontból tartjuk fontosaknak.

A hallgatói válaszok értékelése

Az első csoportba sorolt indítékok a pedagógus tevékenységének leglényegesebb elemeire ugyan nem utalnak, de adataink szerint a pálya iránti vonzalom kialakulásában nem hanyagolhatók el (1. táblázat). A hallgatók véleménye alapján azonban az is megfogalmazható, hogy a "hivatalos" pályairányítás alig épít az érdeklődés további erősítésében és elmélyítésében a jelzett tényezőkre.

Az információkból arra következtethetünk, hogy az általánosnak nevezhető indítékok a vizsgált populáció nagy többségénél (minimálisan kétharmadánál)

Az általános indítékok szerepe a pedagóguspálya választásában
(N = 169 = 100%)

Indítékok	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"szeretek gyerekekkel foglalkozni" (18.—1.)	26,6%	60,9%	7,2%	5,3%
"jól érzem magam a gyerekek között" (12.—4.)	37,3%	46,7%	13,0%	3,0%
"az emberformálás lehetősége vonzott" (11.—6.)	29,6%	64,4%	3,6%	2,4%
"a tudás átadásának szépsége vonzott" (18.—11.)	15,4%	65,1%	14,8%	4,7%
"a pedagógushivatás mély humanizmusa vonzott" (12.—6.)	10,1%	56,1%	23,7%	10,1%
"tehetséget éreztem a pályához" (18.—3.)	5,3%	59,2%	7,8%	27,7%

1. táblázat

döntő, illetve fontos szerepet játszottak a pálya iránti érdeklődés kialakulásában, a pedagóguspálya választásában. A középiskolai pályairányítás szempontjából lényegesnek kell értékelnünk a felsorolt indítékokat, mert a "viszszatekintés" ellenére bizonyítják, hogy szerepük elengedhetetlen a pályaelképzelések formálódásában (amire az elutasító válaszok alacsony százalékos adatai ugyancsak utalnak). Megállapítható viszont, hogy a pedagóguspálya választásának indítékai között meglehetősen ellentmondásos helyzete van a pálya iránti tehetség felismerésének. Ez abból adódhat, hogy a pedagógustevékenység értékelésében elhanyagoltta vált a komplex megközelítés (ami lényegében az embernevelésre alkalmasságot jelenti), és egyoldalúan csak az oktatói szerepre helyeződik a hangsúly.

Fontos következtetésekhez juthatunk, ha a vizsgált populáció összetétele szerint elemezzük az adatokat. Bizonyos — de nem lényeges — eltérések mutatkoznak a karok szerinti bontásban, viszont alapvetően jelentős különbségeket tapasztalhatunk a nemek szerinti felosztásban. Egyértelműen megállapítható, hogy a nők lényegesen fontosabb szerepűnek ítélik meg az indítékok elemzett

csoportját. Így például a "szeretek a gyerekekkel foglalkozni" indítékot a nők (32,5%) jóval magasabbra értékelik, mint a férfiak (13,5%). Hasonló a helyzet a "tudás átadásának szépsége" (19,6%, illetve 5,8%), az "emberformálás lehetősége vonzott" (34,2%, illetve 19,2%), vagy a "jóll érzem magam a gyerekek között" (48,7%, illetve 11,6%) pozitív értékelésében. Elgondolkodtató, hogy a "tehetséget érzek a pályához" indíték pozitív szerepét inkább a nők (döntő és fontos: 69,2%) hangsúlyozzák (férfiak — döntő és fontos: 53,9%). A férfiak nem tartják olyan lényeges indítéknak a "pedagógushivatás humanizmusát" (bizonytalan: 28,9%, nem: 19,2%), mint a nők (bizonytalan: 22,2%, nem: 6,0%).

A pedagóguspálya választásában tehát nem hanyagolhatók el az általánosnak nevezett indítékok. Szerepüket elsősorban abban látjuk, hogy felkeltik az érdeklődést, orientálják a választást, és — néhány esetben — gyakorlati megerősítéssel (ifivezetői tevékenység, patronálás stb.) is szolgálhatnak.

A választási indítékok második csoportjában a tantárgyi, szaktárgyi érdeklődés szerepelt. A középiskolában a tantárgyak — különösen a gimnáziumban a fakultáció bevezetésével — igen nagy lehetőséget biztosítanak a pálya iránti érdeklődés felkeltésére, elmélyítésére. Helytelenül ítélnék azonban meg a szaktárgyi motiváció jelentőségét, ha azt azonosítanánk a pedagóguspálya iránti érdeklődés kialakításával a pályairányítás folyamatában. Az osztályfőnökök jelzése szerint ugyanis a tanulók többsége számára a szaktárgy a fontos, és legfeljebb a továbbtanulási lehetőség miatt választják a pedagóguspályát. Ez az ellentmondásos helyzet tükröződik a vizsgálati adatokban is (2. táblázat). Természetes, hogy a pálya iránti érdeklődés fejlesztésében konkrét tevékenységekre és tartalmakra van szükség, és ennek megfelelően kell építeni a szaktárgyakra. Szerepüket azonban kizárólagossá tenni éppen olyan hiba a pedagóguspályára motiválásban, mint a szaktárgyi ismeretek fontosságától eltekinteni.

A szaktárgyak szerepe a pályaválasztásban (N = 169 = 100%)

Indítékok	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"a szaktárgyak iránti érdeklődés" (12.—5.)	51,5%	45,6%	1,7%	1,2%
"felsőfokú képesítés megszerzése a szaktárgyakban (12.—3.)	10,6%	59,2%	12,4%	17,8%

2. táblázat

A teljes populációra vonatkozó adatok összevetése alátámasztja korábbi megállapításainkat. Míg a szaktárgyak iránti érdeklődést a válaszadók 97,1%-a lényegesnek (sőt ezen belül 51,5% döntőnek) ítéli a pályaválasztásban, addig a felsőfokú képzés megszerzését (amely tulajdonképpen a pedagóguspálya elképzelésének megvalósítását is jelenti) csak 69,8% tartja fontosnak (döntőnek pedig 10,6%). Ezt a kettősséget bizonyítják az elutasító, illetve a bizonytalan válaszok adatai is.

A szaktárgyi indítékok nemek szerinti bontása csak egy vonatkozásban jelez eltérést. A szaktárgy iránti érdeklődést — mint indítékot — majd 12%-kal több férfi ítéli döntőnek (59,6%). Érdekes következtetéshez vezetett a kari bontásban vizsgált adatok összevetése. Mindkét indíték esetében a bölcsészhallgatók nagyobb százalékban hangsúlyozzák azok döntő voltát (szaktárgy: 60,8%; felsőfokú képzés: 15,2%), mint a természettudományi karon (szaktárgy: 40,3%; felsőfokú képzés: 5,2%).

A szaktárgyak tehát, mint a pedagóguspálya választásának indítékai, igen fontos szerepet tölthetnek be. Lényegesnek kell azonban tartanunk, hogy a szaktárgyak elsajátításával együtt a pedagóguspálya speciális igényeivel is szükséges megismertetni a tanulókat, és komplex módon formálni elképzeléseiket, törekvéseiket. Az ilyen pályairányítással nagyobb az esély arra, hogy a választók azok közül kerüljenek ki, akik arra valóban rátermettek.

A pályaindítékok harmadik csoportjában a család, a szülői ház hatását vizsgáltuk (3. táblázat). A középiskolás osztályfőnököktől kapott összegzé-

A család hatása a pályaválasztásban (N = 169 = 100%)

Indíték	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"családi tradíció a pedagóguspálya" (18.—2.)	0,6%	5,3%	7,7%	86,4%
"szülők tanácsolták" (11.—9.)	1,2%	36,0%	3,0%	59,8%
"családi hagyomány az értelmiségi pálya" (12.—7.)	1,7%	11,3%	2,4%	84,6%

3. táblázat

sek hangsúlyozták, hogy a pedagóguspálya választásában két vonatkozásban is fontos a családi hatás. Erős motiváló tényező a pálya iránt, ha a szülők

(mindketten vagy egyikük) pedagógusok. Még inkább erősíti ezt a hatást a többgenerációs pedagóguscsalád (családi hagyomány). Nagyjából szintén hasonló hatással van a pályaválasztásra a családon belül az értelmiségi — de nem pedagógus — foglalkozás. Az osztályfőnökök azt is jelezték, hogy lényeges szerepe lehet a nem értelmiségi szülők tanácsainak a választásban — főleg a lányok esetében.

Adatfelvételünkben nem volt lehetőség arra, hogy a családi indítékokat konkrét foglalkozások alapján vizsgáljuk. Megállapításaink óvatos értelmezését ezenkívül az is indokolja, hogy — szintén a középiskolás osztályfőnökök véleménye szerint — a szülők ugyan befolyásolják, de általában kevésbé "irányítják" konkrétan gyermekeiket a pályaválasztásban. A szülői irányítás alapját legtöbbször azok az információk képezik, amelyek a társadalmi "közvéleményből" szűrhetők le az adott pálya vonatkozásában. Mindezt a pedagóguspályára is érvényesnek kell tartanunk.

A teljes populációra vonatkozó adatok igazolják az osztályfőnökök tapasztalatait. Lényegében sem a "családi tradíció", sem pedig az általunk hagyománynak nevezett értelmiségi pályára törekvés számottevően nem befolyásolja a választást. A szülői tanácsok mint indítékok valamivel erősebben hatnak a pályairányulásra, de ez esetben sem beszélhetünk alapvetően meghatározó szerepről, amit a "bizonytalan" kategória alacsony százalékos adatai is alátámasztanak. Jelentős különbségek regisztrálhatók a nemek szerinti bontásban. A nők választását a családi tradíció erősebben befolyásolja (7,7%), mint a férfiakét (1,9%). Hasonlóan jellemezhető a családi hagyományként értelmiségi pályára törekvés hatása is (nők: 15,4%, férfiak: 7,6%). Nagyobb eltéréseket találunk a szülői tanácsok érvényesülésében, amit a nők lényegesen magasabb adatai jellemeznek (41,9%, illetve 25,0%). Összességében azonban mégis azt fogalmazhatjuk meg, hogy a család pedagóguspályára motiváló hatásában kevés a céltudatos elem, inkább másodlagos, járulékos tényezőket sorakoztat fel a választás irányításában.

Az indítékok negyedik csoportjában az iskolai hatásokat foglaltuk össze (4. táblázat). A pedagóguspálya választásában az iskolai tényezők döntő szerepet játszhatnak, ha azokat céltudatosan érvényesítjük a pályairányítási tevékenységben. A pedagógus koordináló-irányító munkájának eredményessége nem független sem személyes példájától, sem a nevelőtestület tagjainak pedagógusi-emberi magatartásától, tevékenységétől. Mindezek a tényezők nagymértékben jelen vannak a pedagóguspálya iránti érdeklődés formálódásában, a pozitív indítékok hatásának alakulásában. Az osztályfőnöknek a céltudatos pályairányításban nemcsak az érdeklődést, a rátermettséget kell figyelembe

Az iskolai hatások szerepe a pályairányulás alakulásában (N = 169 = 100%)

Indítékok	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"a tanárok személyes példája" (18.—10.)	11,8%	47,3%	23,1%	17,8%
"az osztályfőnöki pályairányítás" (11.—2.)	0,6%	48,5%	1,8%	49,1%
"a tanárok alkotó munkája" (12.—1.)	13,0%	61,4%	16,0%	10,6%

4. táblázat

vennie, hanem azt is, hogy az adott tanuló képes-e megszerezni a pálya megkövetelte szaktárgyi-szakmai ismereteket, vagyis tanulmányi eredménye, tevékenysége elégséges és biztos alapot jelent-e a továbbtanuláshoz.

A hallgatóktól kapott információk bizonyítják, hogy a pedagóguspálya iránti érdeklődés alakulásában igen nagy szerepe van a tanári személyiségnek, a tanári munka alkotó jellegének. A hallgatók elsősorban a pedagógus személyes példájának közvetlen hatását tartják fontosnak, amely pályaválasztásukat erőteljesen befolyásolta. A "bizonytalan" válaszok viszonylag magas százaléka ez esetben arra utal, hogy a pedagógusok személyes példája nemcsak a verbális információkban érvényesül, hanem konkrét tevékenységben, magatartásban, vagyis a hivatástudat gyakorlati megjelenésének teljes körében. Az osztályfőnöki céltudatos pályairányítás hatását már nehezebben lehet felismerni, amit a polarizált adatok is jeleznek.

Az adatokat bontásban elemezve a két kar hallgatói között lényeges eltérést csak a tanár alkotómunkájának felismerésében és ennek hatásában tapasztaltunk. A bölcsészek (76,1%) többen ítélik fontosnak ezt az indítéket, mint a természettudományi kar hallgatói (70,1%). Sokkal nagyobb különbségek vannak a nemek szerinti bontásban, amelyek elemzése a középiskola teljes pályairányító munkájához szolgáltathat hasznos információkat: a nemekre jellemző sajátosságoknak megfelelően szükséges differenciálni a pályairányításban a tevékenységrendszer elemeit, értékelni azok várható hatását.

Az osztályfőnöki céltudatos pályairányítás szerepét a nők (döntő és fontos: 53,0%) lényegesebbnek ítélik, mint a férfiak (40,4%). Ugyanez jellemző a pedagógus személyes példájának pozitív motiváló hatására is (64,1%, illet-

ve 48,1%). A pedagógus alkotómunkájának felismerésében hasonló jellegű különbségek tapasztalhatók a nemek között. Mindezek bizonyítják a pedagógus-személyiség és tevékenység — mint példa — szerepének igen fontos voltát a középiskolások pályára irányításában, motiválásában.

Az indítékok ötödik csoportja az iskolán kívüli — a pálya társadalmi tekintélyéből, fontosságából és gyakorlati presztízseiből eredő — hatásokat foglalta össze (5. táblázat). Az iskolán kívüli tényezőket igen nagy hiba

Az iskolán kívüli hatások érvényesülése (N = 169 = 100%)

Indítékok	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"a pálya társadalmi tekintélye" (18.—8.)	0,6%	5,9%	33,1%	60,4%
"a pedagógusmunka társadalmi fontossága (12.—2.)	4,1%	52,1%	26,7%	17,1%
"a pálya társadalmi presztízse" (11.—5.)	0,6%	25,5%	3,5%	70,4%

5. táblázat

lenne leegyszerűsítve értelmezni (csak a deklarált pozitív értékelésre korlátozni vagy azoktól teljesen eltekinteni), illetve figyelmen kívül hagyni azok szubjektív közvetítéséből eredő pozitív vagy negatív torzulásokat. Hatásuk nemcsak a pályaválasztásban, de a távlatokban gondolkodás szempontjából sem hanyagolható el.

Az adatok meglehetősen differenciált és ellentmondásos képet közölnek a pedagógustevékenység társadalmi értékeléséről. A pedagóguspályán dolgozók konkrét gondjai, a pálya deklarált tekintélyének, illetve gyakorlati presztízseinek ellentmondásai a társadalmi elismertséget is megkérdőjelezték. Nem véletlen, hogy a hallgatók pályaválasztási döntéseikben felemás módon ítélték meg a jelzett indítékokat: mind a pálya tekintélye, mind presztízse a kevésbé vagy egyáltalán nem fontos motiváló tényezők közé sorolható.

Más a helyzet a pedagógusmunka társadalmi fontosságának értékelésében (döntő és fontos szerepe volt 56,2%-nál). A beszélgetések azt is bizonyították, hogy a hallgatók jól érzékelik az iskola, a pedagógus társadalmi szere-

pének hangsúlyos voltát, de ugyancsak értékelési szempont volt számukra önmaguknak igazolni választásukat.

A válaszok bontása alapján megfogalmazhatunk olyan különbségeket, amelyek (karok szerint) a szaktárgyak jellegére és közvetlen gazdasági-társadalmi hasznosítására, illetve (nemek szerint) a nők és a férfiak eltérő társadalmi lehetőségeire vezethetők vissza. Így a pálya társadalmi tekintélyét a természettudományi kar hallgatói tartják fontosabb motívumnak a választásban (35,1% szemben 12,0%-kal), de a társadalmi presztízs negatív hatása is a kar hallgatói szerint érzékelhető jobban (75,3% szemben 66,3%-kal). A nemek szerinti felosztásból megállapítható, hogy a fontos indítékok között egyetlen férfi sem említette a pálya társadalmi tekintélyét (nők: 9,4%). Hasonlóan eltér a vélemény a pedagógusmunka társadalmi fontosságáról is, mivel a férfiak 23,1%-a jelezte, hogy az nem játszott szerepet választásukban (nők: 14,5%).

A pedagóguspálya társadalmi értékelését tükröző-közvetítő indítékokat azért kell igen lényegesnek tartanunk, mert — ellentétben a középiskola hatásával — folyamatosan jelen vannak (sőt egyre differenciáltabban érvényesülnek) a felsőfokú tanulmányok során. Ilyen módon nem kis mértékben befolyásolják a hallgatók hivatástudatának formálódását.

A hatodik csoportban a pedagógustevékenység lényegét külsődleges — de mégsem elhanyagolható — tényekből megítélő, illetve véletlen indítékok kaptak helyet (6. táblázat). Ezek a pályát választókra közvetlenül is hatást

Egyéb indítékok a pályaválasztásban (N = 169 = 100%)

Indítékok	Döntő	Fontos	Bizonytalan	Nem
"hosszabb nyári szabadság" (18.—5.)	2,9%	23,1%	43,8%	30,2%
"kötetlenebb munkaidő" (18.—6.)	1,8%	26,0%	37,3%	34,9%
"csak ez a lehetőség a továbbtanulásra" (11.—7.)	5,3%	32,5%	2,4%	59,8%
"tanárszakon a legkönnyebb diplomát szerezni" (12.—8.)	0,6%	6,5%	3,6%	89,3%
"véletlen tényezők" (18.—14.)	4,7%	8,3%	16,0%	71,8%

6. táblázat

gyakorolnak, de a közvetett megjelenéstől (szülők, felnőttek, társadalmi közvélemény stb.) sem tekinthetünk el.

Az összesített adatok meglehetősen differenciált képet rajzolnak a besorolt indítékok hatásáról. A viszonylag kötetlenebb munkaidő és a hosszabb nyári szabadság szerepe nem tűnik elhanyagolhatónak még akkor sem, ha meglehetősen nagy a bizonytalan választ adók száma. Igen figyelemreméltók a továbbtanulási lehetőségekkel kapcsolatos válaszok adatai. A tények önmagukban is kettős problémát takarnak. Egyrészt számolni kell azzal, hogy a pedagógusképző intézményekbe nem kevesen olyanok is bekerülnek, akik nemcsak rátermettségüket, hanem érdeklődésüket tekintve sem alkalmasak a pályára. Másrészt az sem hanyagolható el, hogy tanulmányaik folyamán — a fentiek ellenére — sikerrel megállják helyüket és pedagógusdiplomát szereznek. Ha a pályán maradnak, akkor többnyire jó "hivatalnokok", de nem hivatástudattal vezérelt pedagógusok lesznek.

A véletlen tényezők szerepét döntőnek, illetve fontosnak viszonylag kevesen értékelik (13,0%), és nem nagy a bizonytalanok (16,0%) száma sem. Együttesen azonban már majdnem minden harmadik hallgatóról elmondható, hogy a véletlen tényezők is befolyásolták pályaválasztásukat. Bármennyire is csak konkrét elemzés tárhatná fel a véletlen tényezők mibenlétét, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül ezeket a pálya társadalmi megítéléséről és a pályairányításról alkotott véleményekben — szerepük ugyanis nem éppen a pozitív értékelést jelzi.

Az adatok bontását tekintve ebben a csoportban már jelentős különbségeket találhatunk. Eltér a nyári szabadság értékelése (nem volt szerepe a bölcsészek 35,9%-ánál; a másik karon csak 23,4%). A továbbtanulásnak csak ez a lehetősége a bölcsészeknél jelentősebb szerepű (döntő és fontos: 43,4%; másik karon: 32,5%). "A tanárszakra a legkönnyebb diplomát szerezni" indíték a bölcsészeknél kevésbé hat (döntő és fontos: 3,2%; a másik karon: 11,7%), ugyanúgy, mint a véletlen tényezők (döntő és fontos: 6,5%; másik karon: 20,8%). Még lényegesebb különbségek tapasztalhatók a nemek szerinti bontásban. Eltérően ítélik meg a nyári szabadság szerepének fontosságát (nők: 20,5%, férfiak: 38,4%), ugyanúgy, mint a kötetlenebb munkaidőt (22,2%, illetve 40,3%), a továbbtanulás csak ezen lehetőségét (30,8%, illetve 55,8%), de a véletlen tényezőket is (9,4%, illetve 21,2%). Ezeknek az indítékoknak a férfiak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a pedagóguspálya választásában, ami feltétlenül arra figyelmeztet, hogy a differenciált pályairányítás megvalósítása mellett a külsődlegesnek ítélt indítékokról is újra szükséges fogalmazni értékelésünket.

A csoportosított adatok elemzése mellett a teljesebb kép megrajzolásához az indítékok hatásának elméleti rangsorát is szükségesnek tartottuk összeállítani. A rangsorban azokat a válaszokat vettük figyelembe, amelyek az egyes indítékokat döntőnek, illetve fontosnak ítélték a pedagóguspálya választásában.

A százalékos adatok alapján a vizsgált indítékokat négy csoportba sorolhattuk. Az első csoportot az jellemzi, hogy minden öt hallgató közül legalább négy döntőnek, illetve fontosnak ítélte szerepét a pedagóguspályára irányulásban (a szaktárgyi érdeklődés, az emberformálás lehetősége, a gyerekekkel foglalkozás, a gyerekek körében végzett munka, a tudás átadásának szépsége). Ezek — a rangsorban első helyre került szaktárgyak iránti érdeklődés kivételével — mind a pedagóguspálya tartalmát általánosan értékelő indítékok közé tartoznak. A középiskolai pályaválasztásban tehát az ilyen jellegű, érzelmeket és érdeklődést keltő motiválást hangsúlyozottan szükséges kezelni.

A második csoportot úgy értékelhetjük, hogy minden második hallgató döntőnek, illetve fontosnak ítélte az ide tartozó hét indíték szerepét (a tanári alkotómunka, a felsőfokú képzés megszerzése, a hivatás humanizmusa, a pálya iránti tehetség, a tanári példa, a pedagógusmunka társadalmi fontossága, az osztályfőnöki pályairányítás).

A harmadik csoport ugyancsak erőteljesen differenciált tartalmakat foglal egybe, és megközelítőleg minden harmadik hallgató ítéli döntőnek vagy fontosnak hatását a pályaválasztásban (csak ez a lehetőség a továbbtanulásra, a szülők tanácsa, a pálya társadalmi presztízse, a kötetlenebb munkaidő, a hosszabb nyári szabadság).

A negyedik csoportba tartozó indítékok hatásukat tekintve az előzőekhez viszonyítva jóval gyengébb motiválást fejtenek ki a pedagóguspálya választásában. Ezt bizonyítja az, hogy szerepüket legfeljebb minden tizedik hallgató értékelte döntőnek vagy fontosnak (a véletlen tényezők, a családi hagyomány, a tanár szakon a legkönnyebb diplomát szerezni, a pálya társadalmi tekintélye, a családi tradíció). Különösen elgondolkodtató, hogy a családi hagyomány és tradíció csak ebben a csoportban kapott helyet. Különleges figyelmet érdemel, hogy a pedagóguspálya társadalmi tekintélye sem tartozik a nagy fontosságú motívumok közé.

A tartalmi csoportosítás és az elméleti rangsor — természetesen — csak tendenciaszerűen tükrözik a pedagóguspálya választásában szerepet játszó té-

nyezők hatásszínvonalát. Ezt azért is szükséges hangsúlyozni, mert a pedagóguspálya iránti érdeklődés felkeltése és formálása, a rátermettség és a pályához elengedhetetlen személyiségvonások fejlesztése csakis céltudatosan irányított komplex folyamatként valósítható meg. Az egyes tényezők és motívumok nem külön-külön érvényesülnek, hanem bonyolult rendszert képeznek, amelyben a céltudatosan motiváló elemek összefonódnak a spontán (gyakran ellenőrizhetetlen) hatásokkal, és az eredményt a tanulók szubjektív értékelése is jelentősen befolyásolja.

Vizsgálatunk igaz csak részelemeket tárhatott fel, de következtetéseink fontos jelzésekkel szolgálhatnak elsősorban a középiskolák számára. Ezt a hallgatóktól kapott információk visszatekintő-értékelő jellege is indokolja. Úgy gondoljuk, hogy a középiskolai pályaválasztás irányításában nem tekinthetünk el az elemzésben nyert jelzésektől, de azok társadalmi igények szerint történő pozitív irányú megváltoztatásának feladatát nem korlátozhatjuk a középiskolákra vagy a pedagógusképző felsőoktatási intézményekre.

KESZLER MÁRIA

"TÉRESSÉGET NEKÜNK IS..."

Kísérletek a magyar táncpedagógiában*

A kodályi nevelési koncepció, melynek tanulmányozására a világ minden részéből mind több pedagógus és zenei szakember keresi fel hazánkat — szervesen magába foglalja a 6—14 évesek tervszerű néptáncoktatásának programját is. A pedagógusok jelentős része felismerte, hogy a gyermekek nevelésében a dallal mindenkor összefonódik a játék és a tánc (mozgás), és ez nagy segíséget jelent a gyermekek sokoldalú anyanyelvi kultúrájának kialakításában. Kodály Zoltán világhírű pedagógiai munkásságának köszönhető, hogy a gyermekek esztétikai nevelésében ma már nagy szerepet kap a zenei képzés. Ezt a Kodály-örökségről zajló viták sem vonták kétségbe. A Mester zenepedagógiai

*A szerző — aki nemcsak tanúja, hanem részese volt annak a fellendülésekkel és visszariasztásokkal kísért küzdelemnek, mely az általánosan képző iskola elismert nevelő tevékenységének kívánta tudni a "mozgáskulturális anyanyelvi nevelést", a néptáncot — ebben az írásban vázaltszerűen kívánta összefoglalni e csaknem fél évszázados folyamat főbb eseményeit — okulásul, és további, a részletekre figyelő, tárgyyszerű kutatás ösztönzéseképp. (A szerkesztőbizottság.)